

SZENT LÁSZLÓ-ALAKOS KÁLYHACSEMPÉK

Középkori kályhacsempéink mesterei a fennmaradt leletek tanúsága szerint gyakran éltek a figurális ábrázolás lehetőségével. A kor művészetét (15–16. század) még szinte kizárólagosan a vallásos témák uralták, ezért is meglepő, hogy a kályhacsempéken mindez csak részben tükröződik vissza. Persze az alkalmazott művészetek ezen ága jellegzetesen profán műfaj: a kályhacsempék készítői elsősorban helyi mesteremberek, iparosok közül kerültek ki, s a megrendelőket is zömmel a polgári rétegek és a középnemesség körében kereshetjük. Bizonyára nem véletlen mindez, hiszen a hely, ahol a kályhákat díszítő csempék felhasználásra kerültek, már nem a szakrális közeg, hanem a mindennapok élettere volt. És mindez elmondható az udvari alkotásokról is, hiszen az ott készült, ott felhasznált csempék, bár nyilván magasabb színvonalon készültek, általában ugyancsak világi tárgyak voltak (lásd pompás lovagalakos kályhacsempéinket a budavári és a vértesszentkereszti ásatásokból, valamint uralkodók képmásait – Zsigmond, Mátyás, II. Ulászló és családja – egyes korabeli emlékeken).¹

A magyar anyagban két olyan gyakran megjelenített, jellegzetes téma van, amely szakrális és világias vonásait egyaránt megtartva felkerült a középkori kályhacsempékre. Azonban e két esetben is a lovagi, a világi jelleg dominál: a Szent György-alakos csempéken a sárkányölés expresszív, mindenki által ismert és kedvelt jelenete látható, míg a kor legnépszerűbb magyarországi szentjének, László király alakjának szerepeltetését elsősorban országos kultusza, valamint hagyománykörének gazdag lovagi és folklór vonatkozásai indokolták. Mi több: jószerével a folklórban élt legtovább – profanizálódván – a szent király középkori alakja.

Két olyan középkori kályhacsempét ismerünk, melyen Szent László legendáját, a falképciklusokról ismert kerlési kalandot mintázták meg. Ezekkel az emlékekkel rokon, mintegy előzménye azoknak (sőt megkockáztatható: a legenda talán első – töredékes – ábrázolása) az a honi anyagban legkorábbra datált lovas alakos magyar kerámiamunka, amely a Margit-szigeti ásatások során került elő (KÁDÁR, 1949, 105.).² E 13. századi padlóteglen ugyanis egy visszafelé nyílazó kun vitéz szépen megmunkált alakja fedezhető fel.

A lovas üldözést ábrázolja az az immár minden kétséget kizáróan Szent László-alakos csempé is, mely a 15. század második felében, valószínű-

¹ A kályhacsempék profán jellegét ugyanakkor nem cáfolja az a szakkutatás által kimutatott tény, hogy a fejlődés iránya az volt, hogy a királyi, főúri és városi csempék készültek régebben, és az egyszerűbb, többnyire mázatlan, rurális változatok időben később keletkeztek.

² Az eredeti, 1848-ban beletárolt darab hiányzik, csak gipszmásolata van meg.

leg 1477 körül készült Moldvában. Származási helye – Moldvabánya (ma: Baița) –, bár kétségtelenül meglepetés még a téma kutatója számára is, kellő magyarázatot nyer, ha figyelembe vesszük, hogy a 14–16. század folyamán Észak-Moldva lakosságának közel egyharmada a magyar nyelvet beszélt, e tájegység toponímiája máig is részben magyar (DOMOKOS, 1987, 47.), és Moldva városainak zömét is a Kárpátonkon inneni telepések alapították és virágoztatták fel. Ugyanez elmondható a csempe lelőhelyéről is, hiszen az olykor fejedelmi székhelyként is funkcionáló Moldvabányán 1410–1523 között katolikus püspökség működött, romjaiban máig is meglévő pompás gótikus székesegyházzal és kolostorral, amely a feljegyzések szerint Jó Sándor vajda erdélyi felesége, Losonczy Margit közreműködésével létesült (TÁNCZOS, 2007, 348–351.). Az anyaországgal való intenzív gazdasági és kulturális kapcsolat magyarázza a László-legenda Moldvába átkerülését is. A moldvai csángók máig élő Szent László-tisztelete pedig szintén e középkori gyökerekre vezethető vissza (MAGYAR, 1998a, 135–144.; MAGYAR, 1998b.). A kályhacsempén³ (*1. kép*) a háromágú koronával és jobbiban csa-

1. kép Moldvabánya: a Szent László-legenda üldözés-jelene.
(BATRIŃA – BATRIŃA, 1990, 172.)

tabárddal jelzett László kezével éppen megragadja a menekülő kun üstökét, miközben fegyverét a végzetes csapásra lendíti. A hegyes szakállal, keleti ruhában ábrázolt kun vitéz hátrahanyatlik nyergében. (László stilizált lovagi

³ E csempetípus két példánya is előkerült egy bizonyos LV telkén, a katolikus székesegyház közelében, az ott folytatott régészeti ásatások során (lásd még: BATARIUC, 1994, 115., 134.).

öltözetet visel.) A jelenet több székelyföldi (Gelence, Maksa, Sepsibesenyő első Szent László-sorozata) és egy felvidéki (Gömörrákos) falképciklusból is ismert (2. és 3. kép).⁴ Minthogy e falképes ábrázolásokon a fent jelzett

2. kép Részlet a Szent László-legenda falképciklusából. (Maksa; LÁSZLÓ, 1993, 70.)

3. kép Részlet a Szent László-legenda falképciklusából.
(Gömörrákos; LÁSZLÓ, 1993, 156.)

jellegzetes mozdulat (az ellenséges vitéz üstökön ragadása) mindannyiszor az üldözést megelőző csata hevében történik, feltételezhetjük, hogy e moldvai kályhacsempén is erről lehet szó – gyaníthatóan a ciklus egyetlen előkerült jeleneteként. Arra, hogy a teljes legendát ábrázolták, két jászvásári

⁴ Maksa: Huszka József színes másolata, 1892. Lelőhelye: Országos Műemlékvédelmi Hivatal Tervtára, 324. A gömörrákos falképciklus részlete Hornyák László tusrajza az eredeti freskó nyomán.

(ma: Iași) kályhacsempe töredék is utal, melyek, bár nem állítható biztosan, hogy a László-legendához tartoznak, fő jellemzőiket tekintve nagyon is rokoníthatók a falképciklus várjelenetével (egyiken egy vár, másikon várból kivonuló lovas fedezhető fel).⁵

A 16. század elejéről származó, az udvarhelyszéki Csekefalván fellelt kályhacsempe (4. kép) már a legendaciklus végső lecsapódásának, alámerülő népi változatának is felfogható (BENKŐ – UNGHY, 1984, 13. kép).⁶ A kép

4. kép Székelykeresztúr: a Szent László-legenda párviadal-jelenete.
(BENKŐ – UNGHY, 1984, 13. kép)

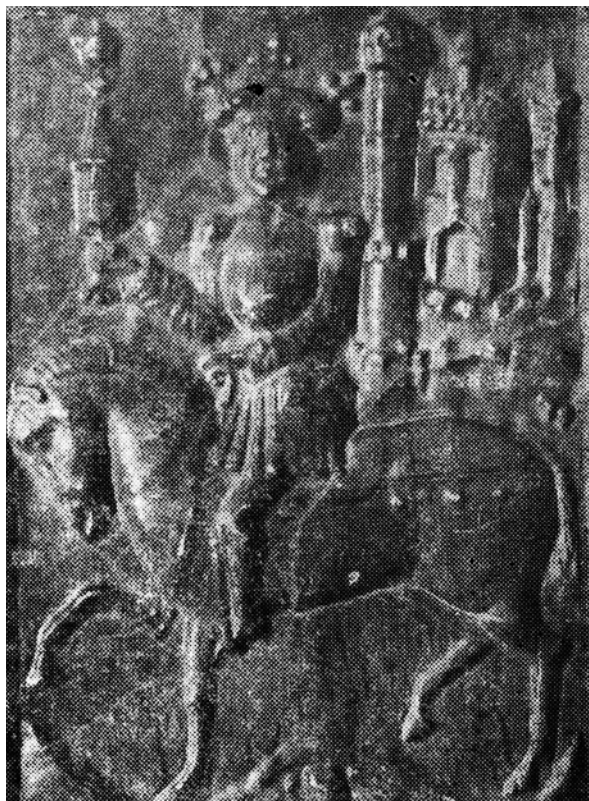
Szent László és a kun harcát ábrázolja, de immáron az eredeti jelenet romlott formájában, ugyanis e küzdelem már nem két sebezhetetlen hős között folyik: a küzdők fegyvereiket emelik egymásra (László bárdot, a hegyes süveggel jelzett kun az íját használja).

A László-legenda várjelenetével mutat rokonságot az a 15. századi kályhacsempe is, mely az észak-erdélyi Besztercén került elő (BATRÎNA – BATRÎNA, 1990, 169.). Egyik legszínvonalasabb Szent László-ábrázolásunk

⁵ A képeket közli: BATRÎNA – BATRÎNA, 1990, 165., 183.

⁶ A kályhacsempe rajzát közli még: LÁSZLÓ, 1993, 209.

ez! A kép (5. kép) előterében pompás harci ménen, lovával léptetve jelenik meg a páncélban, lovagi csatakötényben ábrázolt király. Fején impozáns

5. kép Beszterce: Szent László. (BATRINA – BATRINA, 1990, 169.)

háromágú liliomos korona; kezében a csatabárdnak már csak a nyele vehető ki. A háttérben négytornyú lovagvár magasodik, közepén egy templomot szimbolizáló építménnyel (bizonyára Váradról van szó).

További hét lovas alakos ábrázolás ismeretes, s némelyikük a besztercei ábrázoláshoz hasonlóan a Kolozsvári testvérek 1390-ben felállított váradi szobrára emlékeztet (6., 7., 8. és 9. kép).⁷ Dekoratív munka az a kályhacsempe, amely Váradon került elő, s a közelmúltban egy bukaresti aukción bukkant fel, jelenleg magántulajdonban van (BALOGH, 1982, 98. kép).⁸ A boltíves háttér előtt vágató, bárdot lendítő László (10. kép) Szent György-

⁷ A szobor képe fennmaradt Georg Houfnagel (1598) metszetén (6. és 7. kép) és Cesara Porta rajzán (1599); 8. kép. A ma ismert legrészletesebb ábrázolás Georg Houfnagel 1598-ban készített, lavírozott tollrajza (9. kép). Lelőhelye: Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Handschriften und Inkunabelsammlung. Cod. 9423. fol. 126.

⁸ Lásd még: BÁLINT, 1992, 113.

6. kép Nagyvárád látképe: Georg Houfnagel metszete. (1598)

7. kép Nagyvárád: a Kolozsvári testvérek váradi lovasszobra Georg Houfnagel metszete (1598) nyomán. (MAGYAR, 1996, 83.)

8. kép Nagyváradi: a Kolozsvári testvérek váradí lovasszobra Cesare Porta rajza (1599) nyomán. (MAGYAR, 1996, 85.)

9. kép Nagyváradi: Szent László (a kolozsvári testvérek váradí lovasszobra; Georg Houfnagel tollrajza; 1598).

keresztes pajzsot tart kezében. Ezúttal is harci vértetbe öltözve látható, koronája azonban eltér az eddigiektől. Vállára omló haja, dús bajusza és

10. kép Nagyvárád: Szent László. (BALOGH, 1982, 98. kép)

szakállá a Szent László-herma ábrázolására emlékeztet. Szépen kidolgozott a lószerszámzat is, sőt a csempe mestere még a készítés idejét is feltüntette: 1540-ből származik. Bizonyára a váradi kultuszhely közvetlen kisugárzása ihlette a földrajzilag közeli Érmellék folklórhagyományait (a szalacsi Szent László kútja stb.) és a Szent László-tisztelet lokális tárgyi emlékeinek létrejöttét (11. kép).

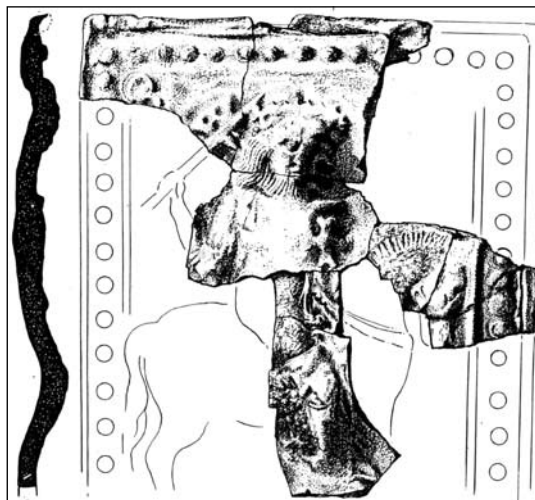
Rendkívül jó analógiája a fentinek az a Szent László-alakos lovaskép, amit a székelykeresztúri múzeum udvarán ástak ki (BENKŐ – UGHY, 1984, 57. kép). A töredékeiben is hatásos díszítményen mind a királyfej, mind pedig László attribútuma felismerhető (12. kép). Léptető lovon, kezében bárdal, fején kihangsúlyozott liliomos koroná-

11. kép Az albisi kályha-csempe. (Magyar Néprajzi Lexikon 3. 1980, 26.)

val láthatjuk Lászlót egy *Bákó*ban (ma: Bacău) előkerült 15. századi kályha-csempén (13. és 14. kép) (BATARIUC, 1994, 123., 128.; 1999, 260., 263.).⁹ Ha-

12. kép Székelykeresztúr: Szent László. (BENKŐ – UNGHY, 1984, 57. kép)

13. kép Bákó: Szent László. (BATARIUC, 1994, 123.)

sonló leleteket jelez Batariuc a szintén moldvai Szucsavából (ma: Suceava), Karácsonykőből (ma: Piatra Neamț), Dragoiestiből, valamint a Neamț megyei Obarsîa-Bornisból is (BATARIUC, 1994, 128.; 1999, 250., 259.).¹⁰ A fenti

⁹ A két bákói csempe nyilvánvalóan ugyanazon műhely alkotása.

¹⁰ A szerző ikonográfiailag a moldvai Szent György-ábrázolásokkal rokonítja e kályha-csempéket. A román művészettörténész véleményét árnyalva szükséges jelezni, hogy ez utóbbi kályhacsempék nem utalnak egyértelműen Szent László kilétére, mert noha e képeken is lovon léptető, koronás személy látható, a kezében tartott fegyver inkább lándzsának tűnik, semmint csatabárdnak.

képek távoli párhuzamai még a 15. századra tehetők. Az egyik ilyen emlék Nagyszebenben, a Bruckenthal Múzeum néprajzi gyűjteményében található Szent Lászlót mintázó lovas alakos kályhacsempe.¹¹ Ugyancsak Dél-Erdélyből, Vajdahunyad várából származik az Iparművészeti Múzeum azon darabja, amelyen áttört művű gótikus mennyezet alatt csatabárdal a kezében egy vágató, koronás vitéz látható: Szent László. A homorú kályhafiókot kitöltő ékítményeket és a lovas alakot színes máz borítja (a ló fehér, egyébként pedig a zöld és sárga máz dominál), s az egész ábrázolást hangsúlyos lovagi jelleg határozza meg (VOIT – HOLL, 1963, 35. kép).¹² A váradi lovasszoborral való rokonságukat valószínűsíti, hogy mind az öt lovas alakos ábrázolás a keleti országrészből, a váradi kultushelyről és Erdélyből került elő.

Az ország központi részein, a királyi udvarhoz közelebb fekvő területeken Szent László álló alakos képe terjedt el. Így mintázták meg azon a három 16. század eleji csempén is, melyek Fülek várában kerültek a napvilágra. Mint Kalmár János leírja:

14. kép Bákó: a Szent László-kép egy másik változata. (BATARIUC, 1999, 263. 3. kép)

I. (Szt.) László liliomos koronával a fején van ábrázolva. Jobbjában koronás országalmát, baljában alabárdot tart. Feje körül gyöngysor szegélyű aureola, bő földig érő palástját mellén hármaskaréjú csatban végződő, tagolt pánt fogja össze. Térden alul érő bő ruháját köpenye alatt öv veszi körül. Lábán széles orrú saru, a bokánál félkör-alakban kivágva. Ballábával előrelép. Szt. László alakjával díszített csempe előfordul zöld és barna mázzal, továbbá zöld alapon sárga keretben, sárga palásttal, koronával, alabárdnyéllel, az aureola szegélye, az alabárd és a haj feketemázas. Feltűnő, hogy a szent királynak nem a félköralakú bárdot, hanem a XVI. századi német gyalogos fegyverei között otthonos alabárdot adta a csempét tervező mester a kezébe. Azonos csempe az egri vár ásatáskor került a felszínre¹³ (KALMÁR, 1959, 24.).

Ugyanitt Kalmár említést tesz egy további, zöldmázas töredékről is, melyen egy kisebb méretű, félhold alakú bárdot jelez, és amit szintén Lászlót ábrázoló csempe maradványaként azonosít (KALMÁR, 1959, 25.).

¹¹ Ltsz.: 2503-C.

¹² A kályhacsempe első közlései: DIVALD, 1929, 153–154.; 1930, 86. Utal még rá: VOIT, 1993.

¹³ Képét a XLII. táblán közli. Ugyanitt István- és Imre-alakos csempék is előkerültek.

Az egri várásatások során két László-alakos kályhacsempe is felszínre került (mind Füleken, mind Egerben Szent Imrét mintázó csempét is talál-
tak). Mint Kádár Zoltán ismerteti:

Színezésükben a fehér-mázon kívül a sárga és a zöld uralkodik. A ket-
tő között a teljesebbiken alabárdos, félalakban ábrázolt királyt látha-
tunk. Ennek a darabnak négy összeilleszthető töredéke maradt fenn.
A csempe alapszínét zöld máza adja, a perem felhajlási pontjainál
citromsárga keret vonul végig. Fejét féldomború-plasztikus, glóriás
korona ékesíti. A glória kissé kiemelkedik az alapból, felsőrésze át-
nyúlik a széles peremre, ezért ferdehelyzetű; színe citromsárga, há-
romkaréjú és háromszögű levelek váltakozásából áll. Legalul kettős
domborulatú, világoskék pánt szegélyezi a homlokot. A fej arcrésze
világos zöldeskék mázú, amelyre okker fedőréteg van égetve. Erő-
sen ívelt szemöldök alatt plasztikusan jól kidolgozott szemek, nyitott
szemhéjjal. Az orr görbül (sasorr), a széles arcon a pofacsontok kissé
kiemelkednek. Szája kicsiny, vastag és kissé nyitott. Haja és szakál-
la sötétbarna, finoman csavarodó; balról három hosszú fűrt látszik,
jobbról (az arc baloldalán) egybeolvadnak a hajfűrtök, a homlokot
négy, csigába kunkorodó fűrt keretezi. A szakáll és a bajusz sötétbar-
na, a bajusz hosszan lelóg. Az áll felső részéről négy, csigában vég-
ződő fűrtben omlik le a szakáll. A fejtől jobbra plasztikusan kiképzett
zöldesbarna bárd áll oldalnézetben (KÁDÁR, 1952, 69–70.).

Hasonló a másik csempe két töredéke alapján azonosítható Szent László-
ábrázolás is, ebből azonban csak a bárd foka és a korona a glóriával maradt
meg, tehát stílusában egyszerűbb az előzőnél. Alapszíne okkersárga, pere-
me sárga, zöld mázas ráfolyással. A keret sárga, belül zöld. Az okkersárga
koronán ugyanazok a háromkaréjos és háromszögletű levelek váltakoznak,
mint az előzőn. A bárd szintén olyan típusú, mint az előző csempéé, csak-
hogy azzal ellentétben fekete színű (KÁDÁR, 1952, 70.) (e felvidéki típushoz
lásd 15. kép).

Elsősorban kultúrtörténeti szempontból figyelemre méltó az a
székelykeresztúri kályhacsempe, amely Szent Lászlót egy másik szenttel
párban ábrázolja (BENKŐ – UGHY, 1984, 60. kép). A csempe (16. kép) azokra
a kora középkori táblaképekre emlékeztet, amelyeken gótikus árkádkeret-
ben álló szenteket festettek meg. Ez az ábrázolás azonban már nyilvánvaló-
an 16. századi, mert keretezését gótikus és reneszánsz motívumok egyaránt
jellemezik. A bokáig érő palástban megmintázott koronás fő kilétét ez eset-
ben is a háromágú uralkodói diadém és a csatabárd fedi fel. Ami a csem-
pét igazán különlegessé teszi, az az árkádos oszlop bal oldalán álló alak.
Palástja hasonlatos Lászlóéhoz, fejét pedig glória övezi. Tehát egy előkelő
származású szentről van szó. Sajnos, arcvonásai elmosódottak, s már az
sem vehető ki, hogy a fején mit viselt. Van még azonban egy olyan részlet,

amely talán fogódzót adhat az ábrázolt személy kilétének meghatározásához, ugyanis a jobbában jogart vagy valamiféle egyenes nyelű tárgyat tart. Ha ez nem szerepelne a képen, akár egy női szent vagy a királyné személyének is vélhetnénk, így azonban fel kell tételeznünk, hogy a csempe egy férfit mintáz. A közel egykorú oltárképeken nem ritka, hogy szent királyainkat ábrázolták így párban (tehát Szent Lászlót és Szent Istvánt), ám e

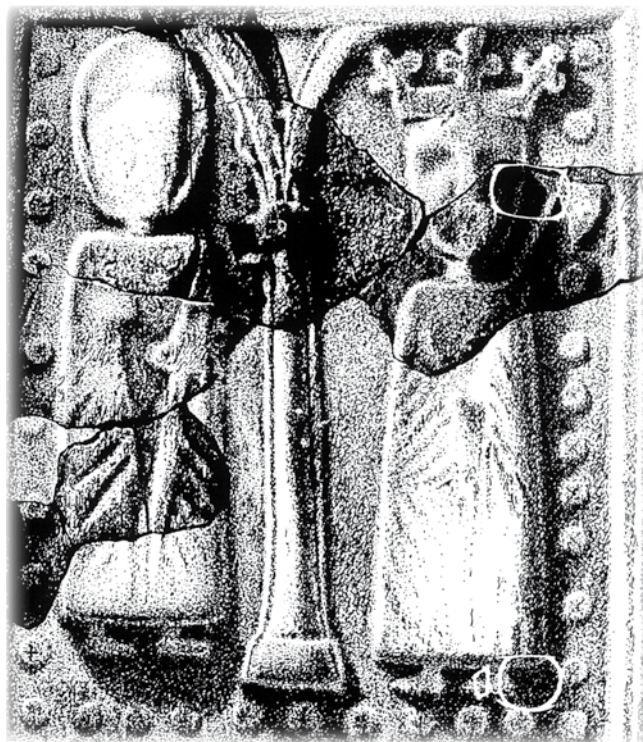

15. kép Eger: Szent László. (KÁDÁR, 1952, 70.)

feltevést megkérdőjelezi, hogy a bal oldali alak eredetileg sem viselhetett – hely híján – olyan impozáns koronát, mint a jobb oldali László-figura. Nem zárható ki tehát, hogy a füleki és egeri kályhacsempékhez hasonlóan ezúttal is Szent Imrét mintázták meg, aki ábrázolásai fő ikonográfiai jegyét, egy liliomos pálcát tart kezében, míg korona csak ritkán ékesíti fejét.

E székelykeresztúri emlék ugyanakkor kályhacsempéink egy sajátos csoportjára is emlékeztet. A román Batrîna-szerzőpáros már jelzett tanulmányában hat olyan kályhacsempe rajzát is bemutatja, melyek szintén a moldvabányai

ásatásokból kerültek elő, s kompozíciós elrendezésükben, összhatásukban a székeleykeresztúrhoz hasonlatosak (BATRÎNA – BATRÎNA, 1990, 176–177.).

16. kép Székelykeresztúr: Szent László és Szent Imre. (BENKŐ – UNGHY, 1984, 60. kép)

Ezek jellemzője, hogy ugyancsak két alak fedezhető fel rajtuk, s a jobb oldali figura mind a hat képen koronát visel. Tehát királyról van szó. A bal oldali személy azonban nyilvánvalóan egy nőt jelenít meg, akinek fejét glória sem övezi (17. kép). A tanulmány szerint ez esetben a Szent László-legenda (a falképciklus) pihenés-jelenetéről van szó (BATRÎNA – BATRÎNA, 1990, 167.). Ám mind a szereplők kompozíciós elrendezése cáfolni látszik ezt, mind ama tény, hogy a királyalak sem igazán azonosítható Lászlóval, hiszen legjellemzőbb attribútumát, a bárdot egyik csempén sem fedezhetjük fel, sőt e királyi személy kardot is csak két esetben visel. Továbbá az is a román szerzők véleménye ellen vall, hogy a biztosan Szent Lászlót ábrázoló, már tárgyalt moldvabányai kályhacsempén a kun nyergében nem látható az elrabolt lány – ellentétben a falképes ábrázolásokkal. Mindazonáltal nyilvánvaló, hogy itt valami olyan történetet mintáztak meg,¹⁴ mely szintén rendkívül népszerű volt a 15–16. századi magyarság körében. Közvetlen analógiája előkerült a

¹⁴ Szó szerint megmintázták, ugyanis míg az üldözésjelenetet ábrázoló csempe sablonformával készült, e hat kályhacsempe kézzel készült, és minden bizonnyal helyi mesterek műve.

Zaránd megyei Nadabon folytatott ásatások során (MÉRI, 1957, 187–206.),¹⁵ sőt ezúttal a jelzett két alak között egy hangsúlyosan kiemelt háromágú fa

17. kép Moldvabánya: közelebbről meghatározatlan középkori magyar folklórhagyomány ikonográfiai megjelenítései. (BATRINA – BATRINA, 1990, 176–177. 6 kép, lásd még: TÁNCZOS, 2007, 360.)

(világfa?) is felfedezhető. Ha a jobb oldali férfi koronája nem hatna zavaróan, akár a Molnár Anna-ballada ábrázolására is gondolhatnánk; annyi bizonyos, hogy konkrét nyomát mindenképpen a magyar kultúrhagyomány, a magyar folklóremlékek körében szükséges keresni.¹⁶

Még négy olyan középkori kályhacsempéről tudunk, melyek szintén László király kultuszával kapcsolatosak. Valószínűleg az ő portréja látható azon a 15. századi csempén, amelyre a tatari Öregvár ásatásai során bukkantak a régészek (KATONA, 1977, 44. kép).¹⁷ A koronás királyfej markáns, kettéfésült szakállával a legjellemzőbb Szent László-ábrázolásokra emlékeztet. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum egyik, Kászonjakabfalváról előkerült, 1492-ben készült lovagalakos csempéje pedig ugyancsak Szent László királyt örökíti meg, noha a kezében tartott bárd már nehezen kivehető, illetve lehetséges, hogy nem is bárd, hanem ikonográfiaileg rendhagyó módon (lásd az albisi kályhacsempé esetében) lándzsával a kezében mintázták meg (18. kép).¹⁸

A Kalotaszeg délkeleti sarkában emelkedő Léta várában az 1980-as években végzett ásatások során edény- és csempetörmelék leletek is felszínre kerültek. Az egyik 16. századi csempén Szent László keretbe foglalt

¹⁵ A kályhacsempé lelőhelye: Magyar Nemzeti Múzeum – ltsz. 93/1880.2.

¹⁶ Ez utóbbi feltevésünk már csak azért is valószínűsíthető, mert a lovas üldözéshez hasonlóan e hat csempé is az egykori moldvabányai székesegyház közeléből, egy katolikus vallású, előkelő rangú személy telkéről került elő. E csempéket a Batrina-szerzőpárosra hivatkozva, újabb adatokat felvonultatva ismerteti BATARIUC (1994, 128.) és TÁNCZOS (2007, 359–360.) is.

¹⁷ A kályhacsempé lelőhelye: Tata, Kuny Domokos Múzeum.

¹⁸ Köszönet Gazda Enikőnek, aki felhívta figyelmünket e székelyföldi emlékre.

portréja látható, míg egy másik a rokon szentet, Sárkányölő Szent Györgyöt ábrázolja.¹⁹ E kályhacsempe lelőhelye aligha véletlen, hiszen a szomszéd-

18. kép A kászonjakabfalvi csempe. Székely Nemzeti Múzeum, Itsz. Ca. 26.

dos Kalotaszeget évszázadok óta átszeli a Nagyvárad–Kolozsvár közötti országút, amelynek révén e tájat folyamatosan érték azok a műveltségi hatások, amelyek a váradi Szent László-kultusz hely kisugárzásából adódtak. Akad azonban számos, földrajzilag közelebbi tényező is: így legfőképpen a közeli Tordai-hasadék, a Hesdát völgyében máig is létező Szent László-forrás, amelyről már Temesvári Pelbárt és Temesvári nyomán az Érdy-kódexet összeállító tudós karthauzi szerzetes is megemlékezett, és amely, mint jeles szakrális hely, búcsújárók sokaságát vonzotta Torda környékére. A nyugat felől érkező búcsújárók útja a Fenes-patak völgyében, Tordaszentlászlón keresztül vezetett, mely település maga is a Szent László-tisztelet egyik kistáji központjává vált. Tordaszentlászlón 1285-ben említi először egy oklevél a falu Szent László-titulusú egyházát, a 15. században pedig már Szent László-harangról, illetve a Léta vára felőli hegyen álló Szent László-kápolnáról is megemlékeznek az oklevelek. A helyi határnevek között több – Zarándoknál dülő, Zarándokok ösvénye, Zarándokok csorgója – szintén a hajdani, Szent László tiszteletének a jegyében végzett búcsújárásról vall, Magyarléta közvetlen földrajzi környezetében.

¹⁹ Hírt ad e régészeti leletről: HONISMERET, 1990, 2–3, 76–82. Utal rá: RICCI, 1995, 9.

Végül arról a Szent László-alakos kályhacsempéről kell szólnunk, amely a 16. század közepe táján keletkezett, készítési helye azonban már a magyar ökumené határain túlra mutat. A középkori Auschwitzban talált zöld mázas kályhacsempe László lengyelországi kultuszának beszédes tárgyi emléke (19. kép). Az álló alakos képen az előkelő ruházatú király jobbában hosszú nyelvű, végével földre támasztott alabárdját tartja, baljában keresztrel ékesített országalma látható. Arcvonásai meglelt férfikorba ért embert mutatnak, s a kompozíció finom eleganciája, az ábrázolt személy méltóságteljes tartása e régészeti emléket az egyik legszebb ránk maradt Szent László-alakos kályhacsempévé avatja (DABROWSKA, 1987, 60. kép).²⁰

19. kép Auschwitz: Szent László. (Dabrowska, Maria, 1987. 60. kép)

Mint látható, 15–16. századi figurális kályhacsempéink egyik népszerű témája volt Szent László király személye. S ha nem is mintázták meg olyan nagy számban, mint Szent György legendáját vagy az általánosabb értelem-

²⁰ Szent László király lengyelországi kultuszához adalék, hogy tiszteletére szentelték a középkorban a kislengyelországi Kargów és a sziléziai Kunów plébániatemplomát. Szent László délkelet-lengyelországi tiszteletéhez beszédes adalék, hogy magyarországi mondakörének számos eleme átkerült Szent Kinga Pieninek vidéki mondakörébe (KRZYŻANOWSKY, 1965, 167–168.). Köszönet Kerny Teréziának, aki erre a képre felhívta a figyelmünket.

ben vett lovagi életet, emlékeivel találkozunk Moldvában, a Székelyföldön és a történeti Erdély más területein, Nagyvárad környékén és Észak-Magyarországon, sőt még az északi országhatárokon túl is, és aligha hihető, hogy a királyi udvarban és a dunántúli műhelyekben ne készültek volna szintén Szent László képével ékesített csempedíszítmények. László középkori kultusza a magyarországi művészettörténet számos olyan alkotását hívta életre, melyek művészi egyediségükben, jellegzetességeikben önálló ikonográfiai fejleményként jelentek meg a korabeli európai művészetben, és ezek kisugárzása az alkalmazott művészetek alkotásainak többségén, így a kályhacsempéken is kimutatható. Ezek az ábrázolások a 16. század közepéig lehettek általánosan elterjedtek, s megszűnésük részben a reformáció megjelenésének, főként pedig a középkori Szent László-tisztelet „lecsengésének”, illetve átalakulásának volt a következménye.

IRODALOM

- BÁLINT István János (szerk.)
1991 *Boldog Várad*. Budapest, Héttorony Könyvkiadó.
- BALOGH Jolán
1982 *Varadinum-Várad vára*. I–II. Budapest, Művészettörténeti Füzetek, 13, 1–2.
- BATARIUC, Paraschiva-Victoria
1994 Cahle decorate cu subiecte religioase descoperite în Moldova. *Ars Transsilvaniae*, 4, 115–134.
1999 *Cahle din Moldova Medievală (Secolele XIV–XVII)*. Suceava, Annuarul Muzeului National al Bucovinei Supliment VII.
- BATRÎNA, Lia – BATRÎNA, Adrian
1990 Legenda „Eroului de frontiera” în ceramica monumentală din Transilvania și Moldova. *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 41, 2, 165–183.
- BENKŐ Elek – UGHY István
1984 *Székelykeresztúri kályhacsempék*. Bukarest, Kritérion Könyvkiadó.
- DABROWSKA, Maria
1987 *Kaflę i piece kaflowe w polsce do końca XVIII wieku*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- DIVALD Kornél
1929 *A magyar iparművészet története*. Budapest, Apostoli Szentszék Könyvkiadó, Szent István Társulat.
1930 *Az Árpád-ház szentjei*. Budapest.
- DOMOKOS Pál Péter
1987 *A moldvai magyarság*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.

- GYURICZA Anna
1992 *Reneszánsz kályhacsempék Északkelet-Magyarországról*. Miskolc, Hermann Ottó Múzeum (Borsodi Kismonográfiák 37.)
- KÁDÁR Zoltán
1949 A legkorábbi egri kályhacsempék. *Archaeologiai Értesítő*, 102–106.
1952 Későgótikus alakos kályhacsempék az egri várasatásokból. *Archaeologiai Értesítő*, 69–74.
- KALMÁR János
1959 *A füleki (Fil'akovo) vár XV–XVII. századi emlékei*. Budapest. (Régészeti Füzetek 4.)
- KATONA Tamás (szerk.)
1977 *László király emlékezete*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- KOZÁK Károly
1963 Kétféjű sasos kályhacsempék Magyarországon. *Budapest Régiségei*, 20, 165–200.
- KRZYŻANOWSKY, Julian
1965 *Polska bajka ludowa w ukladzie systematycznym*. I–II. Wrocław – Warszawa – Kraków, Wydawnictwo Literacki Kraków.
- LÁSZLÓ Gyula
1992 *A Szent László-legenda középkori falképciklusai*. Budapest, Tájak–Korok–Múzeumok Könyvtára 4.
- MAGYAR Zoltán
1996 „Keresztény lovagoknak oszlopa”. *Szent László a magyar kultúrtörténetben*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
1998a *Szent László a magyar néphagyományban*. Budapest, Osiris Kiadó.
1998b A „húshagyat”. Adalékok egy csángó Szent László-mondához. *Ethnographia*, CIX, 205–213.
2001 *Halhatatlan és visszatérő hősök. Egy nemzetközi mondatípus kárpát-medencei redakciói*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
2004 *Kalotaszegi népmondák*. Magyar Népköltészet Tára V. Budapest, Balassi Kiadó.
2005 *Az Árpád-ház szentjei*. Budapest, Kairosz Könyvkiadó.
2009 *Motif-Index of Legends of Early Hungarian Saints*. Herne, Gabriele Schäfer Verlag.
- MÉRI István
1957 A nadabi kályhacsempék. *Archaeologiai Értesítő*, 187–206.
- NAGY Katalin
1968 Alakos kályhacsempék Kevermesről. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 91–97. Szeged.
- ORTUTAY Gyula (főszerk.)
1980 *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. Budapest, Akadémiai Kiadó.

RICCI József

1995 Léta vára. *Kalotaszeg*, 8, 9.

TÁNCZOS Vilmos

2007 Moldvabánya magyar emlékei a történetírásban. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklór és történelem*. 342–371. Budapest, Akadémiai Kiadó.

VOIT Pál

1993 *Régi magyar otthonok*. Budapest, Balassi Kiadó.

VOIT Pál – HOLL Imre

1963 *Old Hungarian Stove Tiles*. Budapest, Corvina Kiadó.

ZOLTÁN MAGYAR

THE FIGURE OF SAINT LADISLAS AS REPRESENTED ON STOVE TILES

This paper focuses on one of the most illustrious pieces of medieval cultural heritage, i.e. the stove tiles. Situated between fine arts and folk culture, these works of applied arts were used to decorate stoves in castles and houses, from the royal courts to the middle classes and villages as well.

A part of the medieval stove tiles found in Hungary depicts saints and historical figures. Among these there are some bearing the image of Saint Ladislav (1046–1095), the legendary king of the Hungarians. Five centuries ago these stove tiles could be seen all over the territory of historical Hungary and well beyond the Carpathian mountains as well (e. g. present-day Poland, Moldavia). The stove tiles represent a characteristic part of the cult and iconography surrounding the saint king.

To the best of our knowledge fifteen stove tiles have been found by archeologists and ethnologists from the 15th-16th centuries, which depict King Saint Ladislav. Most of these tiles are from Transylvania, in particular from Seklerland, because this saint was the patron of Transylvania and a special Hungarian ethnic group, the Seklers. A group of Transylvanian stove tiles depicts the sacred king on horseback. The original model of these tiles was the famous statue by the Kolozsvári Brothers, set up in 1390 in Nagyvárad (Oradea, Romania), which town is the gate of Transylvania and was the burial place of King Ladislav, and it was a main pilgrimage destination of the cult of Saint Ladislav in the Middle Ages.